

А.А. Конысбаева^{1*} , Л.М. Муслим² , А.О. Ағымбай¹ , Д.А. Садыханова³ ¹ Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
130 000, Ақтау қ., Қазақстан Республикасы² Нархоз Университеті, 050 035, Алматы қ., Қазақстан Республикасы³ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
050040, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала шағын және орта бизнестің тиімді дамуына ықпал ететін негізгі аспектілерді анықтауға және кәсіпкерлік саласындағы қазіргі тенденциялар мен мәселелерді терең зерттеуге бағытталған. Дамыған елдердің тәжірибесімен салыстыра отырып, Қазақстандағы шағын және орта бизнестің даму факторларын зерттеу деректердің маңыздылығын айқындайды. Кәсіпкерлік ортаның жағдайын және кәсіпорын табысының факторларын салыстырмалы және сандық талдауға негізделген аналитика қазақстандық нарықтың бірегей ерекшеліктеріне де, шетелдердің озық тәжірибесіне де назар аударады. Бұл Қазақстандағы кәсіпкерлік климаттың ерекшеліктерін терең түсінуге мүмкіндік береді, сондай-ақ елдегі кәсіпкерлікті қолдау және ынталандыру стратегияларын әзірлеу үшін құнды ақпарат болып табылады. Зерттеудің мақсаты - қазіргі таңда көптеген елдер үшін аса маңызды болған шағын және орта бизнестің қазіргі жағдайы мен даму болашағын зерттеу арқылы еліміздің экономикалық дамуына жаңа әсер беретін шетелдік тәжірибенің тиімді нұсқаларын анықтау. Зерттеудің әдістемесі - жалпы ғылыми зерттеу әдістері пайдаланылды, атап айтқанда салыстырмалық, логикалық және статистикалық талдаулар жасалды. Аталған әдістер арқылы шағын және орта бизнестің қазіргі жағдайы зерттеліп, елдегі шағын және орта бизнестің мәселелері мен даму болашағына талдау жасалды. Зерттеуде шағын және орта бизнестің дамуына қатысты ақпарат көздерін анықтаудың эмпирикалық әдістері қолданылды. Сонымен қатар, аналитикалық орталықтардың деректері, әлеуметтік сауалнамалар нәтижелері, кәсіпкерлік саласында зерттеулер жүргізетін ұлттық есептер көрсеткіштеріне ерекше назар аударылды. Салыстырмалы талдау жүргізу үшін шетелдердің тәжірибесінен алынған ақпараттар пайдаланылды. Көрсеткіштер мен ықтималдың арасындағы байланыстарды сандық бағалау үшін жұптық регрессия әдісі таңдалды. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы шағын және орта бизнестің қазіргі жағдайы мен даму перспективалары туралы қорытындылар түрінде ұсынылған. Зерттеуде басқа елдердегі ұтымды тәжірибелерді анықталды, осы секторды экономикалық дамуға мүмкін болатын ұсыныстар жасалды.

Кілт сөздер: шағын және орта бизнес, шағын бизнес, кәсіпкерліктің экономикалық дамуы, кәсіпкерлікті талдау, Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнес.

Кіріспе

Шағын және орта бизнесті дамыту мәселесі Қазақстан Республикасының экономикасын жаңғырту бағытында өте өзекті болып табылады. Шағын және орта бизнес (ШОБ) нарықтық экономиканың негізгі сегменттерінің бірі болып табылады, олар ұлттық экономиканың дамуына, саланың бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне, инновацияларды қарқындатуға, жаңа жұмыс орындарын құруға және халықты жұмыспен қамтамасыз етуге әсер етеді. Әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ететін және халықтың әл-ауқатын арттыруды қамтамасыз ететін аса маңызды сала. Экономикалық өсу қарқыны және ЖІӨ құрылымы көбіне елдегі ШОБ қызметінің тиімділігінің дәрежесіне байланысты. Шағын және орта бизнес нарықтық қатынастардың негізі болып табылады, ол көбінесе мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық жағдайын анықтайды және әртүрлі қызмет салаларындағы мәселелер кешенін шешу жолдарының бірі болып табылады.

Ғалымдар мен зерттеушілер еліміздегі шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту бағытында көптеген еңбектер жазып, түрлі жаңғырту шараларын ұсынған. Шетелдік тәжірибеге одан әрі назар аудару дамушы елдерге, соның ішінде Қазақстанға да жаңа тәсілдер мен шешімдер әкелуі мүмкіндігі сөзсіз. Шағын және орта бизнестің шетелдік тәжірибесін, сонымен қатар шағын және орта бизнестің қазіргі жағдайын талдау осы

зерттеудің негізгі міндеттері болып табылады. Қытай мен Америка Құрама Штаттары сияқты экономикалық дамыған елдердегі қолдау саясатын зерделеу табысты тәжірибелерді анықтауға және оларды қазақстандық контексте қолдануға мүмкіндік береді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Экономикасы дамыған елдерде шағын және орта бизнестің дамуы жоғары қарқынмен жүріп жатыр, өйткені мұндай кәсіпорындарға үлкен мән беріледі және оларды дамыту мен жетілдіруде жан-жақты қолдау көрсетіледі, шағын бизнесті қолдаудың көптеген бағдарламаларын әзірленеді, шағын және орта бизнеске жеңілдіктер беріледі. Экономикалық дамыған елдерде шағын және орта бизнес тұрақты экономикалық дамудың негізі ретінде қызмет етеді, сондай-ақ халықтың басым бөлігін жұмыспен қамтуды қамтамасыз етеді. Экономикасы дамыған елдерде ЖІӨ-нің 50-70%-ға жуығын шағын және орта кәсіпорындар өндіреді [1].

Қазақстан Республикасындағы шағын және орта кәсіпкерліктің жай-күйі мен дамуына жеке талдау жүргізу осы саланың даму болашағына үлкен үлес қоса алатыны сөзсіз. Салыстырмалы талдау кезінде тіркелген және жұмыс істейтін субъектілердің саны, шағын және орта бизнестегі қызметкерлердің саны, сондай-ақ субъектілердің шығарған өнімі және олардың елдің ЖІӨ-дегі үлесі сияқты деректер бұған дәлел бола алады. Кәсіпкерлік субъектілері – бұл азаматтар, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын мемлекеттік және мемлекеттік емес коммерциялық заңды тұлғалар (жеке кәсіпкерлік субъектілері), мемлекеттік кәсіпорындар (мемлекеттік кәсіпкерлік субъектілері) [2].

Жаңа тәсілдерді анықтау үшін дамыған елдердегі шағын және орта кәсіпкерліктің жағдайлары қарастырылады. Зерттеу ШОБ өнімінің көлемі мен елдің ЖІӨ-дегі үлесі сияқты көрсеткіштер арасындағы байланыстарды зерттеу үшін салыстырмалы әдісті ғана емес, сонымен қатар регрессиялық талдау әдісін қолдануды көздейді. Осылайша, саланың қазіргі жағдайына баға беріліп қана қоймай, оны қолдау мен дамытудың тиімді шараларын ұсынуға болатындығы қарастырылады.

Қазақстандағы кәсіпкерлік пен сауданың даму тарихын қарастырар болсақ, бұл салалар тарихи ерте заманда пайда болған. Көне түркі дәуірінде Жетісу қаласы тек аялдама ғана емес, сауда мен қолөнердің орталығы болған. XIII-XV ғасырдың бірінші ширегінде Оңтүстік Қазақстан аумағы арқылы Батыс-Шығыс халықаралық сауда жолы өтті, бұл сауда қызметінің дамуында маңызды рөл атқарды. XVIII ғасырда қазақтар Орта Азия, Ресей, Қытай, Иран патшалықтарымен ірі қара, жылқы, аң терісі, жүн және аңшылық өнімдерін саудалаған. Орта Азиядан Ресейге қазақ жері арқылы керуендер жөнелтілді. Орынбор, Тобыл, Семей арқылы сауда жасау өте маңызды болды. XIX ғасырдың бірінші жартысында тұз өндіру және тау-кен өндірісі кластары дами бастады. Сонымен қатар мыс, қалайы, күміс, көмір өндіріле бастады, балқыту және тері өңдеу зауыттары ашыла бастады.

XIX ғасырдың 2-жартысында натуралды шаруалардың бөлінуі Қазақстан мен Ресей, Орта Азия, Қытай арасындағы сауда қатынастарының жалғасуына ұласты. XX ғасырдың басындағы Қазақстан өнеркәсібінің дамуына ең үлкен пайданы Ресей және шетел капиталының келуі әкелді. Банк капиталы өте кең дами бастады. Сауданың стационарлық және коммерциялық түрлері жақсы дамыған. Нарықтағы сауда бүкілресейлік сипатқа ие бола бастады. Бұл кезеңде шетел капиталының ықпалы өте маңызды болды. XX ғасырдағы басындағы революцияларының өсуі нарықтық экономикалық байланыстардың жойылуына әкелді. Қазақстанда «кәсіпкерлік» заңнама негізінде XX ғасырдың 90-жылдары ғана енгізілді. Жұмыс істеп тұрған шағын кәсіпорындардың 40%-дан астамы шағын кәсіпорындарға салықтық жеңілдіктер берілген 1992-1993 жылдары құрылған. Қазіргі кезеңде шағын кәсіпкерліктің Қазақстан экономикасына қосқан үлесі зор. Бірақ кәсіпкерлікті одан әрі дамытуға кедергі келтіретіндері де бар [3].

Нәтижелер және оларды талқылау

Шағын және орта бизнесті жүйелі пайда алуға бағытталған кәсіпкерлік қызмет ретінде Қазақстан Республикасының белгіленген заңдарына сәйкес нарықтық экономиканың

субъектілері жүзеге асырады. Бүгінгі таңда еліміздің әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығында шағын кәсіпкерліктің алатын орыны зор. Шағын кәсіпорындардың дамуы нарықты тауарлармен және қызметтермен толтыруға, сонымен қатар, экспорттың ұлғаюына және жергілікті шикізатты пайдаланудың артуына әкеледі.

Кесте 1. Шаруашылық субъектісінің ШОБ субъектісіне қатыстылығын анықтау критерийлері

Критерийлер	Шағын бизнес	Орташа бизнес
Қызметкерлердің орташа жылдық саны, адам	100-ден аспайтын адам	101-ден 250-ге дейін
Орташа жылдық табыс, АЕК	300 000 жоғары емес	300 000 жоғары, бірақ жоғары 3 000 000 емес
Ескерту: кесте авторлармен [4] дереккөз негізінде құрастырылған		

Ұйымдық-құқықтық нысандары бойынша тіркелген субъектілердің ең көп саны жеке кәсіпкерлер – 1,3 млн бірлік, оның ішінде 1,2 млн бірлік белсенді. Жұмыскерлердің ең көп саны шағын кәсіпкерлік субъектілері – 1,7 млн адам және жеке кәсіпкерлер – 1,7 млн бірлік. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің өнімі 42,1 трлн теңгені құрады, бұл барлық ШОБ субъектілерінің жалпы өнімінің 71% құрайды [4].

Кесте 2. ШОБ қызметінің негізгі көрсеткіштері

Негізгі көрсеткіштер	2024 жыл	2025 жыл
Шағын және орта бизнестің тіркелген субъектілері, бөлімшелері	2 257 629	2 377 466
	оның ішінде:	оның ішінде:
	шағын бизнес кәсіпорындары 468 092	шағын бизнес кәсіпорындары 479 306
	орта кәсіпорындар 3 018	орта кәсіпорындар 3 012
	жеке кәсіпкерлер 1 512 945	жеке кәсіпкерлер 1 641 959
	шаруа немесе фермер қожалықтары 273 574	шаруа немесе фермер қожалықтары 253 189
Шағын және орта кәсіпорындардың жұмыс істейтін субъектілері, бөлімшелері	2 051 458	2 176 392
	оның ішінде:	оның ішінде:
	шағын бизнес кәсіпорындары 358 526	шағын бизнес кәсіпорындары 368 249
	орта кәсіпорындар 2 924	орта кәсіпорындар 2 940
	жеке кәсіпкерлер 1 426 324	жеке кәсіпкерлер 1 559 580
	шаруа немесе фермер қожалықтары 263 684	шаруа немесе фермер қожалықтары 245 623
Шағын және орта кәсіпорындарда жұмыспен қамтылғандар саны, адам	4 373 010	4 522 420
	оның ішінде:	оның ішінде:
	шағын бизнес кәсіпорындары бойынша 1 725 001	шағын бизнес кәсіпорындары бойынша 1 761 594
	орта бизнес кәсіпорындары бойынша 411 890	орта бизнес кәсіпорындары бойынша 429 407

	жеке кәсіпкерлер үшін 1 895 100	жеке кәсіпкерлер үшін 2 012 877
	шаруа немесе фермер қожалықтарында 341 019	шаруа немесе фермер қожалықтарында 318 542
Шағын және орта кәсіпорындардың өнім шығаруы, млн.теңге	57 188 186	73 180 136
	оның ішінде:	оның ішінде:
	шағын бизнес кәсіпорындары 36 127 997	шағын бизнес кәсіпорындары 41 588 761
	орта кәсіпорындар 9 565 309	орта кәсіпорындар 12 258 612
	жеке кәсіпкерлер 9 770 656	жеке кәсіпкерлер 17 349 794
	шаруа немесе фермер қожалықтары 1 724 224	шаруа немесе фермер қожалықтары 1 982 969

2025 жылғы қаңтардағы жағдай бойынша тіркелген ШОБ субъектілерінің саны 2 377 466 бірлікті құрап, 2024 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 119 837 бірлікке артқан. Құрылымдық тұрғыдан алғанда, шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны 11 214-ке өссе, орта кәсіпорындар саны 6 бірлікке қысқарған. Жеке кәсіпкерлер санының 129 014 бірлікке айтарлықтай ұлғаюы кәсіпкерлік белсенділіктің негізінен осы сегмент есебінен дамып отырғанын көрсетеді. Ал шаруа (фермер) қожалықтарының саны 20 385 бірлікке азайған.

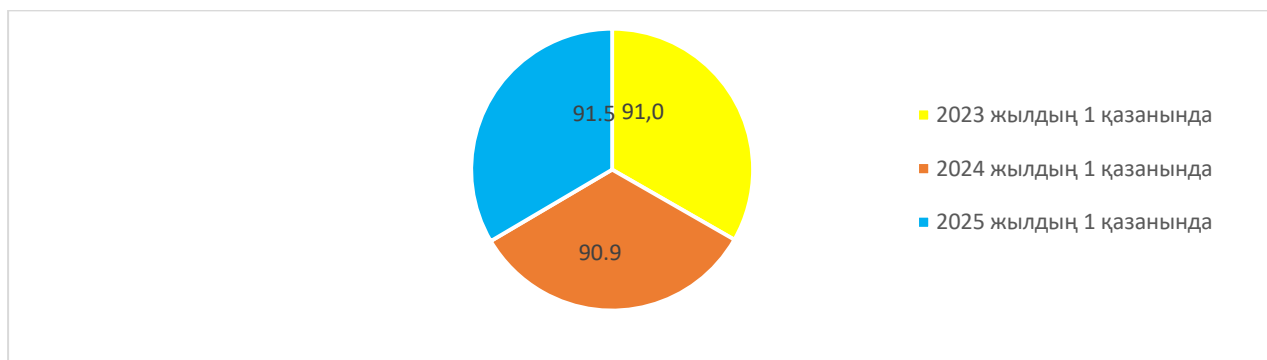
Есепті кезеңде белсенді жұмыс істейтін ШОБ субъектілерінің саны 2 176 392 бірлікті құрап, 2024 жылмен салыстырғанда 124 934 бірлікке өскен. Өсім негізінен шағын кәсіпкерлік пен жеке кәсіпкерлер сегментінде байқалады. Фермерлік шаруашылықтар санының төмендеуі бұл секторда құрылымдық өзгерістердің бар екенін аңғартады.

2025 жылы ШОБ секторында жұмыспен қамтылғандар саны 4 522 420 адамға жетіп, өткен жылмен салыстырғанда 149 410 адамға артқан. Жұмыспен қамтудың негізгі өсімі шағын кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлер есебінен қамтамасыз етілген. Бұл ШОБ-тың еңбек нарығындағы рөлінің күшейіп келе жатқанын дәлелдейді. Сонымен қатар, фермерлік сектордағы жұмыспен қамтудың қысқаруы ауыл шаруашылығына қосымша қолдау қажеттігін көрсетеді.

2025 жылы ШОБ субъектілерінің жалпы өнім көлемі 73 180 136 млн теңгені құрап, 2024 жылмен салыстырғанда 15 991 950 млн теңгеге ұлғайған. Өсім барлық санаттар бойынша байқалғанымен, әсіресе шағын бизнес пен жеке кәсіпкерлер сегментінде жоғары қарқын алған. Бұл кәсіпкерлік сектордың өндірістік әлеуетінің нығайып келе жатқанын көрсетеді.

Қарастырылған кезеңде Қазақстандағы шағын және орта кәсіпкерлік негізгі көрсеткіштер бойынша тұрақты өсім динамикасын көрсетті. Тіркелген және белсенді субъектілер санының артуы, жұмыспен қамтудың өсуі және өндіріс көлемінің кеңеюі ШОБ-тың экономикалық өсудің маңызды драйверіне айналғанын дәлелдейді. Құрылымдық талдау кәсіпкерліктің дамуы көбіне жеке кәсіпкерлер сегменті арқылы жүзеге асып отырғанын және экономиканың қызмет көрсету мен сауда салаларына бейімделу үрдісін көрсетеді.

Сонымен қатар, деректер бойынша жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің үлесі шамамен 91,5%-ды құрайды, бұл кәсіпкерлік белсенділіктің жоғары деңгейін және мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігін сипаттайды.

Сурет 1. Тіркелген субъектілердің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған ШОБ үлесі (пайыз)

Ескерту: авторлармен [4] дереккөз негізінде құрастырылған.

Барлық тіркелген субъектілер арасындағы белсенді ШОБ субъектілерінің үлесі 91,5% құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 0,6 пайыздық тармаққа жоғары. Облыстар бойынша ең жоғары үлес Түркістан (98,0%), Қызылорда (96,2%) және Қостанай (94,8%) облыстарында тіркелді. Ең төменгі үлес Астана қаласында (87,1%) тіркелді.

ШОБ жағдайын талдаудың маңызды факторы экономикалық қызмет түрін талдау болып табылады. Экономикалық қызмет алуан түрлі тауарлар мен қызметтерді жасауға ықпал ететін ресурстар (жабдық, еңбек, өндірістік технологиялар, ақпараттық жүйелер және шикізат) біріктірілгенде жүзеге асады. Экономикалық қызметтің негізгі сипаттамалары ресурстарды (тауарларды немесе қызметтерді) пайдалану, өндіріс процесі және соңғы өнімді өндіру болып табылады.

Кәсіпорын қызметінің негізгі түрін анықтау критерийі қосылған құн (белгілі бір кезең ішінде сатылған өнім мен сол кезеңде кәсіпорын сатып алған еңбек заттары мен қызметтерінің құны арасындағы айырмашылық (мысалы, жөндеу, өткізу, қызмет) оған басқа кәсіпорындар ұсынатын). Кәсіпорынның шаруашылық қызметінің негізгі түрін анықтау үшін оның қызмет түрлерінің тізбесі құрастырылады [5].

Кесте 3. ЖІӨ-дегі ШОБ үлесі

Аймақтар	2024 жыл		2025 жыл	
	ШОБдағы ЖҰӨ, млн. теңге	ЖІӨ-дегі үлесі, пайыз	ШОБдағы ЖҰӨ, млн. теңге	ЖІӨ-дегі үлесі, пайыз
Қазақстан Республикасы	33 389 821,2	39,3	40 400 546,5	40,5
Абай облысы	406 299,4	18,2	439 454,6	18,4
Ақмола облысы	748 057,5	28,3	866 132,9	29,1
Ақтөбе облысы	1 019 238,6	28,3	1 179 107,8	28,8
Алматы облысы	1 736 413,9	46,0	2 149 763,8	46,0
Атырау облысы	2 510 555,4	25,4	2 476 727,3	21,5
Батыс Қазақстан облысы	1 164 141,7	34,7	1 232 810,0	35,2
Жамбыл облысы	528 727,5	23,8	630 046,9	23,9
Жетісу облысы	449 611,3	32,1	536 186,5	32,2
Қарағанды облысы	1 144 959,9	19,7	1 331 494,8	20,5
Қостанай облысы	875 018,2	28,7	1 021 352,8	29,0
Қызылорда облысы	431 167,0	20,5	458 516,5	20,5
Маңғыстау облысы	1 115 284,9	30,5	1 266 972,9	31,1
Павлодар облысы	639 873,6	21,1	746 736,7	21,4
Солтүстік Қазақстан облысы	513 960,9	28,4	589 027,9	29,0

Түркістан облысы	882 874,9	27,9	1 035 614,9	28,9
Ұлытау облысы	99 060,8	7,3	120 288,1	7,3
Шығыс Қазақстан облысы	763 354,1	22,9	856 745,6	24,4
Астана қаласы	6 698 776,7	72,8	8 596 145,7	74,4
Алматы қаласы	10 060 551,5	61,2	12 815 444,5	62,7
Шымкент қаласы	1 601 893,4	54,8	2 051 976,2	55,8
Ескерту: авторлармен [4] дереккөз негізінде құрастырылған				

Кесте деректерін талдау негізінде өңірлік деңгейде шағын және орта кәсіпкерліктің дамуында оң үрдістердің қалыптасқанын байқауға болады. 2025 жылы көптеген өңірлерде ШОБ-тың жалпы қосылған құнының да, оның ЖІӨ-дегі үлесінің де өсуі тіркелді. Атап айтқанда, Ақмола, Ақтөбе, Қарағанды, Қостанай және Түркістан облыстарында көрсеткіштердің тұрақты өсу динамикасы байқалады. Сонымен қатар, Жамбыл, Жетісу және Солтүстік Қазақстан облыстары да оң өзгерістермен сипатталады.

Өңірлік құрылымда ірі қалалар – Астана, Алматы және Шымкент – ШОБ-тың даму деңгейі бойынша айқын көшбасшы болып табылады. Бұл қалаларда ШОБ-тың ЖҚК көлемі де, ЖІӨ-дегі үлесі де жоғары деңгейде қалыптасқан және есепті кезеңде олардың әрі қарай өсуі байқалады. Аталған үрдіс урбанизация, инфрақұрылымның дамуы және қызмет көрсету секторының жоғары шоғырлануымен түсіндіріледі. Сонымен қатар, жекелеген өңірлерде, мысалы Атырау облысында, ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесінің төмендеуі байқалады, бұл аймақ экономикасының шикізаттық бағыттылығымен және ірі өнеркәсіп кәсіпорындарының басымдылығымен байланысты.

Жалпы алғанда, алынған деректер шағын және орта кәсіпкерліктің Қазақстан экономикасындағы рөлінің артып келе жатқанын көрсетеді. ШОБ абсолюттік көрсеткіштер бойынша да, ЖІӨ құрылымындағы үлесі бойынша да өсім көрсетіп, экономикалық белсенділіктің маңызды факторы ретінде қалыптасуда. Өңірлік айырмашылықтардың сақталуы әр аймақтың әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып, сараланған мемлекеттік қолдау шараларын жүргізудің қажеттілігін айқындайды. Осыған байланысты, ШОБ өнімінің ұлғаюы оның ЖІӨ-дегі үлесінің өсуіне ықпал етеді деген ғылыми болжамды ұсынуға болады. Бұл көрсеткіштерге жұптық регрессия моделі бойынша талдау жүргізсек, келесідей көрсеткіштерді анықтауға болады:

2024 жылғы нәтижелер бойынша регрессия статистикасы:

Көпше R – 0,412

R- квадрат – 0,170

Нормаланған R-квадрат – 0,125

Стандартты қате – 8,52

Бақылаулар – 20

Кесте 4. Жұптық регрессия моделі бойынша талдау көрсеткіштерінің нәтижесі

Көрсеткіштер	Коэффициенттер	Стандартты қате	t-статистика	P-мәні
Y – қиылысы	27,943	3,214	8,69	0,000
X – айнымалы	0,000000812	0,000000421	1,93	0,069
Ескерту: авторлармен [4] дереккөз негізінде құрастырылған				

R-квадрат: 0,412, бұл модель тәуелсіз айнымалының көмегімен тәуелді айнымалының өзгергіштігін өте жақсы түсіндіретінін көрсетеді. Бұл деректер нүктелерінің барлығы дерлік регрессия сызығына өте жақын жатқанын көрсетеді.

Коэффициенттер: Модельдік параметрлер, соның ішінде X коэффициенті (0,000000812) ШОБ өнімінің бір бірлікке ұлғаюымен ШОБ үлесі ЖІӨ-дегі 0,000000812 бірлікке артады, бұл статистикалық маңызды (осымен Р-мәні коэффициенті өте аз). Модельдің стандартты қатесі 8,52, ол модельдік бағалаулардың тәуелді айнымалының нақты мәндерінен орташа ауытқуын көрсетеді. Қалдық сызба одан әрі қателердің кездейсоқ бөлінгенін және айқын үлгілерді көрсетпейтінін растайды, бұл модельдің адекватты екенін және жүйелік қателердің жоқтығын көрсетеді.

2025 жылғы нәтижелер бойынша регрессия статистикасы:

Көпше R – 0,436

R- квадрат – 0,190

Нормаланған R-квадрат – 0,146

Стандартты қате – 8,61

Бақылаулар – 20

Кесте 5 – Жұптық регрессия моделі бойынша талдау көрсеткіштерінің нәтижесі

Көрсеткіштер	Коэффициенттер	Стандартты қате	t-статистика	Р-мәні
Y – қиылысы	28,215	3,287	8,58	0,000
X – айнымалы	0,000000765	0,000000398	1,92	0,070
Ескерту: авторлармен [4] дереккөз негізінде құрастырылған.				

Жүргізілген регрессиялық талдау нәтижелері өңірлік деңгейде ШОБ өнім көлемі мен оның ЖІӨ-дегі үлесі арасында әлсіз оң байланыс бар екенін көрсетеді.

2024 жылғы нәтижелер бойынша R-квадрат коэффициенті 0,170 деңгейінде, яғни модель тәуелді айнымалының өзгерісінің шамамен 17%-ын ғана түсіндіреді. X айнымалысының коэффициенті оң мәнге ие болғанымен, оның статистикалық маңыздылығы төмен ($p=0,069$), яғни 5% деңгейінде мәнді емес, бірақ 10% деңгейінде шекті мәнге жақын.

2025 жылы бұл байланыс сәл күшейгенімен ($R^2 = 0,190$), жалпы сипат әлсіз болып қалады. X айнымалысының коэффициенті оң және экономикалық тұрғыдан логикалық болғанымен, статистикалық тұрғыдан толық сенімді деп айтуға болмайды ($p \approx 0,07$) деген нәтижеге келдік. Бұл нәтижелер ШОБ өнімінің өсуі өңірлер бойынша әрқашан оның ЖІӨ-дегі үлесінің пропорционалды артуына алып келмейтінін көрсетеді. Мұндай жағдай өңірлік экономикалардың әрқелкі құрылымымен түсіндіріледі. Мысалы, мұнай-газ секторына тәуелді аймақтарда (Атырау, Маңғыстау) жалпы ЖІӨ көлемі жоғары болғандықтан, ШОБ үлесі салыстырмалы түрде төмен қалыптасады.

Дамыған елдердің тәжірибесін қарастыра келе, оның ішінде АҚШ, Қытай сияқты елдердің экономикалық дамуына ерекше орын беруге болады. Шағын және орта кәсіпкерлік (ШОБ) Қытай экономикасының тірегі және оның экономикалық дамуының қозғаушы күші болып табылады. Олар экономикалық реформалар процесінде маңызды рөл атқарады және көптеген салаларда жетекші орындарға ие.

Шағын және орта кәсіпорындар Қытай экономикасының өсуінің маңызды көзіне айналды және олардың саны артып келеді. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, шағын және орта кәсіпкерлік республикадағы кәсіпорындардың жалпы санының 99,3% құрайды, олар жалпы ішкі өнімнің 55,6%, өнеркәсіп өнімдерінің қосымша қосылған құнының 74,7%, салық түсімдерінің 46,2% және 62,3% құрайды. экспорттың %, сондай-ақ Қытайдағы жұмыс орындарының шамамен 75% [6,7].

Қорытынды

Шағын және орта бизнесті (ШОБ) тиімді дамыту Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси өмірінде маңызды рөл атқаратын қалалар мен ауылдық елді мекендердің өсуінің негізі болып табылады. Сондықтан, шағын және орта бизнесті дамыту еліміздегі басым бағыттардың бірі болып қала береді. Біздің талдауымыз ШОБ-тің ел экономикасындағы шешуші рөлін, олардың бәсекеге қабілеттіліктің, инновациялық белсенділіктің, халықтың жұмыспен қамтылуы мен табысының өсуіне әсерін көрсетеді. Шетелдік тәжірибені пайдалану Қазақстан үшін жаңа тәсілдердің қайнар көзіне айналуға. Қытай, АҚШ және Испания сияқты елдердегі қолдау саясаттарын талдау қазақстандық контекстке сәтті бейімделуге болатын құнды мүмкіндіктер мен әдістерді береді. Бұл елдерде ШОБ экономиканың тірегі болып табылады, халықтың басым бөлігінің тұрақты дамуын және жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етеді. Дамыған елдер тәжірибесін зерттей келе, бірнеше негізгі аспектілерді бөліп анықтадық, олар:

1. Зерттеулер мен инновациялар: дамыған елдердегі шағын және орта бизнес инновациялық өнімдерді жасауда басты рөл атқарып, инновацияларға айтарлықтай үлес қосуда.

2. Құқықтық нысан: ЖШҚ, S-корпорациялар, C-корпорациялар, жеке кәсіпкерлік және серіктестіктер сияқты ұйымдық-құқықтық нысанды таңдаудың маңыздылығының басты факторы табыс ретінде көрсетілген.

3. Негізгі мәселелер мен қиындықтар: шағын және орта бизнесте капиталдың жетіспеушілігі және қаржылық менеджменттің нашарлығы байқалады, оларды шешу шоғырландыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 ILO. Working from home: From invisibility to decent work. [Electronic resource] — URL: <https://www.ilo.org/infostories> (accessed: 10.10.2025).

2 Entrepreneurial code of the Republic of Kazakhstan. Chapter 2, article 23. The Code of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 № 375-V LRK. [Electronic resource] — URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1500000375> (accessed: 21.12.2025).

3 Volkov O. I., Economics of the enterprise. – M. INFRA-M. 2019. P.42-71

4 Report of the Bureau of national statistics Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan about small and medium-sized enterprises. [Electronic resource] — URL: <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-org/publications/> (accessed: 12.12.2025).

5 Order of the Chairman of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. "On approval of the Methodology for determining the main type of economic activity of the enterprise", chapter 2. [Electronic resource] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021186> (accessed: 12.01.2025).

6 Industry 4.0: Challenges and opportunities for Kazakhstan SMEs. [Electronic resource] — URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212827121001049> (accessed: 15.02.2026).

7 Digitalization and SMEs development in the context of sustainable development: A China perspective. [Electronic resource] — URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844026001982> (accessed: 16.02.2026).

СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Статья посвящена выявлению ключевых аспектов, способствующих эффективному развитию малого и среднего бизнеса (МСБ), а также исследованию современных тенденций и проблем в сфере предпринимательства. Исследование факторов развития МСБ в Казахстане в сопоставлении с опытом развитых стран позволяет определить значимость различных условий и механизмов, влияющих на предпринимательскую активность. Сравнительный и количественный анализ состояния предпринимательской среды и факторов успешности предприятий проведен с учетом специфических особенностей казахстанского рынка и передового зарубежного опыта. Это способствует более глубокому пониманию особенностей предпринимательского климата в Казахстане и формирует информационную основу для разработки стратегий поддержки и стимулирования предпринимательства. Цель исследования заключается в изучении современного состояния и

перспектив развития МСБ, имеющего важное значение для экономического развития многих стран, а также в выявлении эффективных зарубежных практик, способных оказать положительное влияние на экономическое развитие Казахстана. Методологическую основу исследования составили общенаучные методы, включая сравнительный, логический и статистический анализ. На их основе проведена оценка современного состояния МСБ, а также выявлены основные проблемы и перспективные направления его развития в Казахстане. В рамках эмпирического анализа использованы данные информационных источников, характеризующих развитие МСБ, материалы аналитических центров, результаты социальных опросов и показатели национальных отчетов, посвященных состоянию предпринимательского сектора. Для проведения сравнительного анализа использованы данные о зарубежном опыте. Для количественной оценки взаимосвязей между исследуемыми показателями применен метод парной регрессии. Результаты исследования представлены в виде выводов о современном состоянии и перспективах развития МСБ в Казахстане. Выявлены эффективные зарубежные практики, которые могут быть адаптированы к национальным условиям, и сформулированы рекомендации, направленные на повышение роли МСБ в обеспечении экономического развития страны.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, малый бизнес, экономическое развитие предпринимательства, анализ предпринимательства, малый и средний бизнес в Республике Казахстан.

THE STATE AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article aims to identify the key factors driving the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) and to provide an in-depth examination of current trends and challenges in entrepreneurship. Comparing SME development factors in Kazakhstan with the experience of developed countries highlights the importance of the conditions and mechanisms that influence entrepreneurial activity. A comparative, quantitative analysis of the business environment and the factors determining enterprise success focuses on both the specific characteristics of the Kazakhstani market and international best practices. This approach deepens understanding of Kazakhstan's entrepreneurial climate and provides a strong basis for developing strategies to support and stimulate entrepreneurship. The study examines the current state and development prospects of SMEs, which are increasingly important to the economic development of many countries, and identifies effective international practices that can contribute to Kazakhstan's economic development. The methodological framework is based on general scientific research methods, including comparative, logical, and statistical analysis. These methods were used to assess the current state of SMEs and to identify the major challenges and development prospects of the SME sector in Kazakhstan. The empirical analysis draws on information sources related to SME development, data from analytical centers, social survey results, and indicators from national reports addressing the entrepreneurial sector. The study used information on international practices for comparative analysis. The study used pairwise regression analysis to quantitatively assess the relationships among the variables under study. The research findings are presented as conclusions regarding the current state and development prospects of SMEs in Kazakhstan. The study identifies effective practices from other countries that could be adapted to national conditions and formulates recommendations to enhance SMEs' contribution to the country's economic development.

Keywords: small and medium-sized businesses, small business, economic development of entrepreneurship, entrepreneurship analysis, small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 ILO. Working from home: From invisibility to decent work. Available at: — URL: <https://www.ilo.org/infostories> [in English] (accessed: 10.10.2025).
- 2 Entrepreneurial code of the Republic of Kazakhstan. Chapter 2, article 23. The Code of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 № 375-V LRK. Available at: —URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1500000375> [in English] (accessed: 21.12.2025).
- 3 Volkov O. I., Economics of the enterprise. – M. INFRA-M. 2019. P.42-71. [in English]
- 4 Report of the Bureau of national statistics Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan about small and medium-sized enterprises. Available at: — URL: <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-org/publications/> [in English] (accessed: 12.12.2025).
- 5 Order of the Chairman of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. "On approval of the Methodology for determining the main type of economic activity of the enterprise", chapter 2. Available at: — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021186> [in English] (accessed: 12.01.2025).
- 6 Industry 4.0: Challenges and opportunities for Kazakhstan SMEs. Available at: — URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212827121001049> [in English] (accessed: 15.02.2026).
- 7 Digitalization and SMEs development in the context of sustainable development: A China perspective. Available at: — URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844026001982> [in English] (accessed: 16.02.2026).

Information about authors:

Aiymzhan Konysbaeva - **main author**, candidate of economic sciences, associate professor of the Departments “Economic and finance, Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov, Aktau, Republic of Kazakhstan,

E-mail: aiymzhan.konysbayeva@yu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3798-7710>

Latifa Muslim - doctoral student in economic PhD, Narxoz University, [Almaty](#), Republic of Kazakhstan

E-mail: latifa.muslim@narxoz.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8047-3357>

[Assylbek Agimbay](#) - candidate of economic sciences, Head of the Department of Economics and Finance, Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov, Aktau, Republic of Kazakhstan

E-mail: assylbek.agymbay@yu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3709-9318>

[Sadykhanova Dinara](#) - senior lecturer of department of Business-technologies Al-Farabi Kazakh National University, [Almaty](#), Republic of Kazakhstan

E-mail: d.saykhanova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8112-0765>

Информация об авторах:

Айымжан Конысбаева – **основной автор**, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры «Экономика и финансы», Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау, Республика Казахстан

E-mail: aiymzhan.konysbayeva@yu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3798-7710>

Латифа Муслимқызы Муслим – PhD-докторант образовательной программы «Экономика», Университет Нархоз, г. Алматы, Республика Казахстан

E-mail: latifa.muslim@narxoz.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8047-3357>

[Асылбек Агимбай](#) - кандидат экономических наук, заведующий кафедрой «Экономика и финансы», Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау, Республика Казахстан

E-mail: assylbek.agymbay@yu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3709-9318>

[Садыханова Динара Амангельдиевна](#) - старший преподаватель кафедры «Бизнес-технологии», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Республики Казахстан

E-mail: d.saykhanova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8112-0765>

Авторлар туралы ақпарат:

Айымжан Конысбаева – негізгі автор, экономика ғылымдарының кандидаты, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялық және инженерлік университетінің Экономика және қаржы кафедрасының доценті, Актау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: aiymzhan.konysbayeva@yu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3798-7710>

Латифа Муслимқызы Муслим – PhD докторанты, Экономика бағдарламасы, Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: latifa.muslim@narxoz.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8047-3357>

Асылбек Әгімбай – экономика ғылымдарының кандидаты, экономика және қаржы кафедрасының меңгерушісі, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялық және инженерлік университеті, Актау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: assylbek.agymbay@yu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3709-9318>

Садыханова Динара Амангельдиевна – аға оқытушы, Бизнес технологиялары кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: d.saykhanova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8112-0765>